

NOVE MOGUĆNOSTI INTERKULTURNOGA PROUČAVANJA JUŽNOSLAVENSKIH KNJIŽEVNOSTI

Namjera mi je u ovom izlaganju predstaviti nekoliko inicijativa i projekata, zbornika radova i časopisa u kojima sam sudjelovao kao njihov suorganizator, urednik ili autor, a koji su u novije doba na svoj način pronosili i razvijali ideju o regionalno-komparativističkom i interkulturalnom pristupu književnosti. Najprije, tu je inicijativa (Vesne Požgaj-Hadžić i moja) za hrvatsko-slovenske, slovensko-hrvatske slavističke susrete, još s kraja devedesetih, kada smo se po prvi puta sastali kao dvije „reprezentacije“ domaće slovenistike i kroatistike (zapravo, njihovim i našim slovenistima i kroatistima) s malobrojnim, preostalim južnoslavistima kao njihovim poveznicama. Održana su četiri takva susreta i objavljena četiri zbornika, a usput mogu i javno zažaliti što slične susrete nismo uspjeli realizirati s našim sarajevskim kolegama. Za sada bih izdvojio međusobna informiranja o novim izdanjima stručne literature, kao i korisne diskusije oko novih studijskih programa, pri čemu ističem predstavljanja našeg novog studijskog programa južne slavistike – studija južnoslavenskih jezika i književnosti kao inozemnih, u novim okolnostima nakon osamostaljenja republika druge, konfederativne Jugoslavije, u kojoj su one i prije imale svojevrsan dvostruki državotvorni status i karakter. Kasnije su se takvi susreti proširili na slovensko-makedonske i hrvatsko-makedonske slavističke susrete, koje s hrvatske strane vode kroatisti s Filozofskoga fakulteta u Rijeci, ali se na žalost nisu ostvarili u drugim odnosima koji bi možda bili u neku ruku i važniji (kao hrvatsko-srpski, bosanskohercegovačko-hrvatski, ali i hrvatsko-bugarski – jer je u konceptu nove južne slavistike trebalo uključiti i problematiku bugarske književnosti).

Osim aktivnoga sudjelovanja u raspravama u konceptima studija, čemu je posebno bio posvećen četvrti skup, dao sam svoj prilog konceptom proučavanja hrvatske i slovenske književnosti kao susjednih književnosti, kao i daljnjom razradom koncepta studija književnosti kao druge, odnosno strane; pri čemu se poredbeni, zapravo interkulturalni aspekti studija nameću i kao zadaća domicilnim stručnjacima. Naime, kako sam tada zapisao, predodžba, pa i, realno gledano, slika velike, svenazočne nacionalne književnosti u domicilnom kontekstu, odjednom u rukama stručnjaka te iste književnosti u tuđim sredinama ili sveučilišnim središtima, kao druge/strane dobiva realnije dimenzije, ako se i ne obija o zid opće nezainteresiranosti, pa se konačno oba stručnjaka susreću na istom još nepriznatom međuprostoru interkulturalne povijesti književnosti, odnosno interkulturalne interpretacije. A sve na sličnom metodološkom prostoru bezbrojnih suvremenih teorija o književnosti, koji je za aktivne sudionike „globalizacijskoga procesa“, najčešće pojedinaca iz velikih jezika i kultura, manje ili više sretna tržišna utakmica, dok je za nas ostale samo izvorište novih frustracija pri svakom novom pristupu, pisanju, tumačenju i predavanju, odnosno čitanju književnosti. Suprotno očekivanjima, odnosno predodžbi slovenske kulture kao monolitne, sa slovenske strane je došlo mnogo više podrške negoli s hrvatske, tako da smo u Zagrebu održali i Slovenski slavistički kongres, s kojeg je objavljen zbornik *Preseganje meje* (premašivanje, prekoračivanje granice), a koji je programatski bio ostvaren, uz tipično slovenističke priloge, vrijednim priložima koji su propitivali ilirsku tradiciju, odnosno slovensko-hrvatske međukulturalne pisce i povjesničare književnosti. *Obdobja / Obzorja jezika – Poezija Tomaža Šalamuna*, zbornik radova koji smo 2014. uredili i tiskali u Zagrebu, uz međudržavne projekte o proučavanju i nastavi hrvatske i slovenske književnosti kao susjednih, koje smo imali s kolegama iz Maribora (suvoditelj projekata Miran Štuhec), govore o ozbiljnom zamahu naše znanstvene interkulturalne suradnje sa slovenskim kolegama.

Iako su u to doba bilateralni susreti među južnoslavenskim slavistima (a bojim se da je, kad je riječ o institucionalnim inicijativama i suradnji, još uvijek tako) bili jedino mogući, oni su ipak bili nedostatni za „pokrivanje“ cjelokupne južnoslavističke problematike. Zbog toga smo rado prihvatili projekt poljskoga slaviste Bogusława Zielińskog, koji je propitivao ključne kategorije interkulturalne hermeneutike *svoje i strano/tuđe* – s obzirom na prostor u slavenskim književnostima, sliku drugoga u balkanskim i srednjoevropskim književnostima, kao i unutar interkulturalnoga dijaloga na Balkanu (u Poznanju, Beogradu i Sofiji). Osim što smo se nakon desetljeća, desetljeća i pol, neki od nas ponovno susreli, zbornici su donijeli više vrijednih analitičkih studija i mnoge od nas dodatno motivirali za nastavak rada u smjeru interkulturalnoga proučavanja jezika i književnosti, ne samo unutar slavistike i južne slavistike nego i šire, u kontekstu povijesti i kultura srednje i jugoistočne Europe. Predstavljajući naš zagrebački projekt *Interkulturalna povijest književnosti – Eko-*

kulturni identitet južnoslavenskih književnosti, na kojem su radili već i asistenti koji su u međuvremenu doktorirali na južnoslavističkim temama, zapisao sam slikovito, suprotno onome kako sam često komplicirano teoretizirao, da koliko god jezikoslovci uređivali, plijevali i međusobno udaljavali južnoslavenske jezične njive, ostajat će mogućnost njihova „onečišćenja“ nižim kulturama svekolikoga interkulturnoga dijaloga. Odnosno, naučimo li svoje individualne ili nacionalne kulture promatrati kao dinamičnu sliku livada (one su svojedobno bile u Hrvatskoj, na ostavljenim, neobrađenim predjelima Like, posebno bogate) na kojima se svake godine, zavisno od vremenskih prilika, mijenja kvaliteta trava i cvjetova, razumjet ćemo jednom bujnost jedne ili drugi puta ljepotu druge kulture tek kao komplementarne dijelove izgubljene cjeline, odnosno zagubljene cjelovitosti eko-sustava *kulturoprirode* (Въпреки, 2008: 47).

Uvjeren sam, pisao sam pak za prvi skup *Europskoga foruma južne slavistike* u Słubicama, ako prevedemo to na jezik struke, da bi se studij južnoslavenskih jezika i književnosti na stranim sveučilištima otvorio novim mogućnostima, umjesto osjećaja pojedinačne samodovoljnosti, da je potrebno, kako među južnoslavistima unutar regije tako i zajedno sa zainteresiranim europskim slavistima, obnoviti i uspostaviti dijalog koji bi bio dvostruko interkulturalan: jednom među stručnjacima u zemljama regije, a potom i u mjeri njihove okrenutosti prema pogledima stranih slavista, odnosno slici njihova viđenja pojedinačnih „domaćih“ samoidentifikacija. Konkretno, morala bi se iznova postaviti pitanja promjenjiva i uvjetna razgraničenja među pojedinim južnoslavenskim kulturama, prodiskutirati za studij književnosti posljedice podvajanja nacionalnih jezika i njihova daljnjeg razvoja, višestruke pripadnosti pojedinih pisaca i opusa, sve u cilju prevladavanja dijametralno suprotstavljenih gledišta, kako u svakodnevnom životu suvremene književnosti tako i u praksi pojedinačnih povijesti južnoslavenskih književnosti. Osobito se pri tome javlja problem integriranja bugaristike u južnoslavističke studije, ne samo s obzirom na nerazriješena bugarsko-makedonska pitanja, nego i glede razumijevanja cjeline južnoslavističkoga područja, kako se ono proučava u slavističkim i jugoistočnoeuropskim studijima. Isto tako ostaje niz neriješenih pitanja i sporova između hrvatske i srpske filologije i književne historiografije, pri čemu su osporavanja (dijela starije hrvatske književnosti, kao i novouspostavljenih književnosti i kultura: bosansko-hercegovačke ili bošnjačke, crnogorske), kao i međusobno nedovoljno uvažavanje klasika iz južnoslavenskih književnosti iz druge, srodne ili susjedne kulture u nastavnim programima nacionalne ili svjetske književnosti – problemi oko kojih bi sve južnoslavenske sredine, odnosno domaće slavističke institucije mogle imati minimum zajedničkoga dogovora, pa i određenu opću modernu metodologiju.

U međuvremenu, nakon uvođenja studijskih programa prema načelima *Bolonjske deklaracije*, zamijenili smo glasoviti zagrebački poslijediplomski studij književnosti

-magistarski – *Doktorskim studijem književnosti, kulture, izvedbenih umjetnosti i filma*. U njegov program i nastavu ugradio sam kolegije iz interkulture povijesti književnosti i interkulture interpretacije, kako sam ih prije nazivao, pod krovim nazivom interkulture znanosti o književnosti kako se ona postupno bila razvijala, prije svega na njemačkom jezičnom području (u posljednje vrijeme dodao sam i kolegij o međuknjiževnoj kritici). Bilo je poznato kako sam se od samoga početka koristio teoretičarima interkulture germanistike i nove, interkulture hermeneutike, ali postupno su se na njemačkom jezičnom području ustalila dva naziva – *interkultura književnost*, kako izvorno emigrantsku književnost shvaća teoretičar talijanskoga podrijetla Carmine Chiellino i *interkultura znanost o književnosti*, kako ju je osmislio germanist Michael Hofmann (vidi popis literature), a odnosi se na interkulture aspekte njemačke književnosti, kao i na potrebnu interkulture kompetenciju stručnjaka za njemačku kao nacionalnu književnost. Premda se uglavnom još uvijek prvi termin koristi ograničeno na slučajeve emigrantske književnosti, književnost egzila i sl., a drugi je koncentriran na njemačku književnu situaciju kao interkulture, sa svojim sam međuknjiževnim tumačenjima i međuknjiževnim raspravama (kako su naslovi mojih knjiga – u popisu literature) postupno razvijao koncept koji je stari, ali još uvijek neiscrpljen regionalno-poredbeni pristup i najnovija interkultura proučavanja inspirirana ili oslonjena na kulture, feminističke, neokolonijalne ili prostorne studije, pokušao osmisliti kao dvostruko novi teren u odnosu na (kod nas i „u regiji“) sve rasprostranjenije nacionalne književne povijesti i nacionalne studije književnosti.

Ne ulazeći u izravne polemike s moćnim središtima i institucijama nacionalne književnosti, za slučajeve razvoja književnosti u posebnim međuknjiževnim zajednicama, kako nas je davno podučio slovački komparatist Dionýz Ďurišin, za slučajeve dvojne- ili višepripadnosti ustalio sam pojam *međukultura književnost* (ili interkultura književnost – ako još uvijek ni u jednom od četiri srednjojužnoslavenska standarda ne smijemo kombinirati slavenski prefiks s inozemnim, pa i s tako udomaćenim izrazom kao što je kultura), a za književnu znanost koja bi se njome bavila *interkultura znanost o književnosti* – s interkulture povijesti književnosti, interkulture interpretacijom i međuknjiževnom kritikom kao stožernim disciplinama; dok se u teoriju i metodologiju mogu ubrojiti svi oni brojni koncepti koji govore u prilog proučavanja i nacionalne, monokulture književnosti u interkulturem i poredbenom kontekstu. One se, dakle i međukultura književnost i interkultura znanost o književnosti, bitno razlikuju i od sustava komparativne književnosti, odnosno komparativne znanosti o književnosti, kakvi su bili uobičajeni i kakve su razvijali naši učitelji poput Aleksandra Flakera ili Zorana Konstantinovića, ali u krizi koja je snašla komparativne studije općenito one mogu komparatistici, kao i nacionalnim književnim historiografijama, pomoći da jasnije raspoznaju međuprostor koji prva, s visina svjetske književnosti zarobljena idejom „zapadnoga kanona“ naj-

češće nije dovoljno vrednovala, a druga otvoreno posvajala ili – nemam bolji izraz nego ovaj koji se u hrvatskom jeziku osjeća kao srpski – nipodaštavala.

Neću okolišati, moja ustrajna borba za taj stručni, znanstveni i nastavni međuprostor bila je i borba za priznanje i afirmaciju bosanske književnosti (bosansko-hercegovačke, bošnjačke književnosti), ne samo zato što je to bio jedan od naših studijskih zadataka i obaveza, nego i zato što sam se kao nastavnik na stranom sveučilištu i u radu sa stranim slavistima višestruko uvjerio da oni lako, na naše nerijetko čuđenje ili zgražanje, cijeli središnji, pa čak cijeli južnoslavenski filološki, jezični i književni, kao i kulturni prostor shvaćaju kao uzbudljivu jedinstvenu *cjelinu*, predmetno područje vrijedno njihove pažnje, studija i karijere, njihovoga stručnoga, znanstvenoga i nastavnoga angažmana.

U tom smislu, ne smijemo zaboraviti kod nas (i „u regiji“) premalo poznate slaviste poput Angele Richter iz Hallea, Paula-Luisa Thomasa iz Pariza, Roberta Hodela iz Hamburga ili Gerharda Ressela iz Trieria, koji unatoč povremenim taktičkim (pa i trajnijim) priklanjajima jednom ili drugom „našem“ regionalnom središtu svojim djelovanjem i istraživanjima drže u dobroj ravnoteži cjelinu naših polja s pojedinih etnički čistim ili miješanim poljoprivredno-književnim kulturama. Zato barem moramo spomenuti i njihove simpozije, odnosno zbornike koji su nas znali uspješno okupiti, uvijek na korist i nikada na štetu pojedinih kultura, budući da se često radilo i o pukom očuvanju polja, predmetnoga područja – južnoslavenske filologije, pa i slavistike. Riječ je zborniku *Geschichte (ge-) brauchen* – o uporabi, odnosno potrebi (za) povijesti – o književnosti i kulturi povijesti u državnom socijalizmu – Jugoslavija i Bugarska, zatim o zborniku slične koncepcije *Darstellung der Liebe* – o prezentaciji ljubavi, odnosima među zaljubljenima i njihova užeg ili šireg društvenog okruženja – u bosanskoj, hrvatskoj i srpskoj književnosti. Slične je inspiracije bio i simpozij i zbornik radova o prikazivanju rata u južnoslavenskim književnostima – *Vom Umgang mit Geschehenem*, dok nas je svjetski pisac Meša Selimović u Parizu, podjednako kao i u Sarajevu, okupio u dijalogu s vremenom na razmeđu svjetova; podjednako kao i bosanski nobelovac Ivo Andrić također u organizaciji akademika Zdenka Lešića u Sarajevu, a trebao je i onaj austrijski veliki projekt o Andriću, u organizaciji kolege Branka Tošovića, da se njegova realizacija nije poklopila s naopakim projektom „oživotvorenja“ romana i književnosti u Višegradu.

Ukratko, u svima njima naći ćemo pristupe i rasprave, metode i analize koje računaju na poredbeni pogled ili interkulturnu situaciju, ne samo nas koji smo se našli u neprilici da pišemo o problematici i piscima koji prekoračuju granice jedne književnosti ili o književnoj „građi“ koja se ne da posvema razgraničiti na svoje ili tuđe katedre ili livade, nego i od nekih iz onih kulturnih zajednica koje ne prestaju književnom historiografijom porobljavati i osvajati tuđe ili zajedničke prostore, na štetu ljepote, estetike i uživanja *u, uz i sa* – svakom dobrom *književnosti*. Obratan,

pozitivan primjer poredbenoga i interkulturnoga čitanja djela Vladana Desnice i s njim povezane književnosti, prostora i vremena djelovanja, svakako su *Desničini susreti* našega fakultetskoga Centra za poredbenohistorijske i interkulturene studije, čiji su interdisciplinarni simpoziji i zbornici uzoran primjer povijesnoga i književno-povijesnoga istraživanja u širem regionalnom kontekstu.

Kao što sam nedavno zapisao, prilikom otvaranja izložbe o Vladanu Desnici i *Desničinim susretima*, niti punih dvadeset i pet godina poslije raspada Jugoslavije mi kao da nismo, zajedno s našim sustručnjacima iz inozemstva, stvorili osnovne uvjete za terminološko usuglašavanje u osnovnim pojmovima. Kada se pitamo koliko je jezika i književnosti na južnoslavenskom području, još ćemo kako-tako naći odgovore, ali kada pokušavamo sistematizirati određene međukulturne pojave u nadnacionalnom kontekstu, još uvijek teško postizemo konsenzus, kako na filološko-književnom tako i na području povijesti ili sociologije, osim kada je riječ o podjeli prostora istraživanja na nacionalne i svjetske, zavičajne i globalne procese. Najčešće ne uviđamo upravo zajedničku, interkulturnu komponentu kao konstitutivnu sastavnicu svih tih procesa i konstrukcija, koji su „na našim prostorima“, da upotrijebim još jednu sintagmu s kojom se potpomažemo da ne bismo morali imenovati određene povijesne ili međuknjiževne zajednice, upisani u naše povijesti, jezik i dijalekte, a u europskim i svjetskim razmjerima tek postaju recentnima. Suvremena postmoderna, migracijska društva se iz mono- i multikulturnih transformiraju u interkulturalna, pri čemu dinamičan interkulturni dijalog, međukulturna književnost, međuknjiževni pisci i međuknjiževna kritika te globalna, transkulturna zbivanja, a sutra povijest, postaju našom svakodnevicom. Može li od toga okrenuti glavu naša nacionalna filologija i povijest, ako se već teško osvrće na svoju nedavnu jugoslavensku prošlost, udaljujući se od nje bez nužnoga iskustva (koje joj je još pod rukom) za budućnost?

Desničini susreti su pokazali da ne može, i da ne želi. Bilo je u hrvatskom kulturnom i akademskom životu dovoljno spremnih pojedinaca koji su razgovore i istraživanja pod egidom Desničina djela, ali i upornoga Drage Roksandića i prevrijedne Ivane Cvijović Javorina, s brojnim suradnicima, recenzentima i organizatorima, i u nesklonim vremenima prisvojili djelo Vladana Desnice kao važnu međukulturnu činjenicu, a svoja interdisciplinarna istraživanja otvorili međunarodnom dijalogu. Jer, nisu sudionici *Susreta* bili samo s hrvatske i sa srpske strane, nego su sudjelovali i mnogi stručnjaci iz drugih susjednih znanstvenih zajednica s kojima smo dijelili povijest, prostore i jezike. Uvijek sam bio uvjeren da je njihovo uključivanje, kao i uključivanje drugih inozemnih slavista ili povjesničara, dobra mjera ozbiljnosti i objektivnosti, koja bi trebala hrvatsko-srpski dijalog izvesti iz slijepe ulice i postaviti nove, korektne odnose. Na ovom mjestu vazda bih podsjećao kolegu Roksandića na izvorni, reciprocitetno zamišljeni srpsko-hrvatski dijalog o kulturi Hrvata u Srbiji, ali su me desetogodišnji uspjeh ovog projekta, kao i organizacija našega studija južne

slavistike, podučili da svaka kultura i svaka znanstvena zajednica mora razvijati svoju interkulturalnost za svoju vlastitu korist. Kultura, kao ni znanost, ne živi od reciprociteta, nego od bogatstva poticaja i svoje otvorenosti, slobode.

Primjera novih mogućnosti poredbenoga i/ili interkulturnoga proučavanja južnoslavenskih književnosti je mnogo, međutim najvažnije ćete pronaći na internetu, na stranicama dvaju časopisa koji su dostupni svima: *Filološke studije* i *Sarajevske sveske*. Od broja koji smo i mi uređivali (6/2008.) *Filološke studije* imaju rubriku *Književnost u interkulturnom kontekstu*, pa se tamo često javljaju, ali i izvan te rubrike, studije i rasprave posvećene interkulturnom proučavanju književnosti (za oba časopisa u popisu literature su izravne internetske poveznice). A u dva-tri posljednja broja *Sarajevskih bilježnica* naći ćete niz rasprava posebno posvećene teorijskim, pa i ideološko-strateškim pitanjima daljnjega poredbenoga i interkulturnoga proučavanja južnoslavenskih književnosti, kako onoga „u regiji“, za koji sam neskromno zaslužan kao autor i priređivač temata, tako i onoga tematskog bloga o južnoslavenskim književnostima na stranim sveučilištima (u redakciji Andreje Lešić), dok je za sve zajedno dakako najzaslužnija izvršna urednica Vojka Smiljanić-Đikić, kojoj se i ovom prilikom zahvaljujem na inicijativi, povjerenju i ustupljenom prostoru u njihovom istinskom interkulturnom časopisu.

Što reći o tim značajnim časopisnim i izdavačkim poduhvatima u vremenima kada smo već možda povjerovali da je jedini pristup u povijesti književnosti onaj nacionalni i da su se svi časopisi i svi izdavači okrenuli samo svom malom nacionalnom tržištu? Pokazalo se da će, bez obzira na unutarnja administrativna razgraničenja, južnoslavenska međuknjiževna zajednica opet jednom profunkcionirati, bilo razvojem njezina metodološkoga promišljanja ili umnažanjem međuknjiževnih analiza i interpretacija, bilo razmahom međuknjiževne kritike i međusobnim otvaranjem književnoga tržišta. Ili naprosto zanimanjem brojne čitateljske publike. Dapače, kada se pojedinačni nacionalno-politički interesi jednom dovoljno namire, možda ćemo moći surađivati više nego u svim dosadašnjim zajedničkim multikulturnim državama, tim više što svojevrsnu unutarnju interkulturalnosti i međunarodni interkulturni dijalog danas teško mogu zatajiti i veće nacionalne kulture od „naših“, domaćih, koje sve poprimaju ili već imaju znakove kulture suvremenoga umreženoga društva.

Filološke studije, jedinstveni slavistički časopis koji u internetskom izdanju uređuje agilna Jasmina Mojsieva Guševa, okuplja četiri slavenske sveučilišne jedinice i konceptualno je, ali i metodološki, orijentiran prema interdisciplinarnom, slavensko-poredbenom i interkulturnom kontekstu istraživanja. On nije samo interesantan po tome što „pokriva“ problematiku više slavenskih jezika i književnosti, pa je time u dobroj tradiciji tradicionalnih slavističkih časopisa, nego je sa svojom okrenutosti prema prilozima mladih stručnjaka s doktorskih studija ili mlađim znanstve-

nicima značajno najavio „smjer kretanja“ suvremenih slavističkih studija. Posebna je vrijednost časopisa i u tome što ga naizmjenice uređuju pojedine nacionalne redakcije, uvijek s obavezom uključivanja priloga ostalih redakcija – u svijetu prepunom ideološkoga nepovjerenja, pa i krivotvorenja povijesti, nepriznavanja ili omalovažavanja pojedinih kultura od strane druge ili strane historiografije, ovakva mi se načelna dobrohotnost čini kao gesta „nove pravednosti“. Odnosno, kao što sam zapisao u jednom predgovoru, ako je budućnost svijeta u pravednom društvu, u društvu bez diskriminacije i jednakih šansi, onda su projekti poput *Filoloških studija* dobri znakovi međusobne empatijske otvorenosti, na dobrom putu da doprinesu ostvarenju možebitnoga društva pravednosti, odnosno pomirenju globalizacijske „politike“ i nacionalne posthistorije, odnosno lokalne „postmoderne“.

Spomenuti temati *Sarajevskih bilježnica* i na moje ugodno iznenađenje okupili su gotovo sva najznačajnija imena srednje generacije južnoslavista iz bivših jugoslavenskih središta, ali i neka novija imena mlađih slavista i komparatista koji još više negoli njihovi prethodnici, neopterećeni ideologijom „bratstva i jedinstva“ ili sveslavenstva, uviđaju da potreba za proučavanjem naslijeđene prebogate međukulturne građe, kao i višestruka međukulturna umreženost književne komunikacije na internetu, odnosno nesretnim ratom i njegovim posljedicama „izgnani“ domaći pisci u strane, pa i najudaljenije zemlje, njihova nova transkulturalnost, postaje sve važnija i nezaobilazna. Iako je temat *Interkulturno-poredbeno izučavanje književnosti* intoniran mojim pomalo skeptičnim tezama i komentarima, on bez iznimke donosi potvrdne odgovore glede daljnjega komparativnoga ili interkulturnoga proučavanja južnoslavenskih književnosti, s dodatnim i uvijek novim argumentima iz suvremene teorije kulture, odnosno metodologije suvremene književne povijesti. Ne ulazeći u pojedinosti pojedinih priloga, općenito se može reći da većina autora govori o specifičnostima jugoslavenskoga/južnoslavenskoga slučaja, po kojemu su striktna književna razgraničenja toliko nemoguća koliko ih suvremena teorijska misao niti ne zagovara, premda ih recentna književnopovijesna praksa provodi. Odnosno, kao što piše slovenski teoretičar i povjesničar Krištov Jacek Kozak, u stvarnom svijetu teorijske pretpostavke obično više ne vrijede, one se mijenjaju i podliježu hegemonijskim zakonitostima stvarnoga svijeta, u kojemu prevladavaju veći, moćniji. To nesumnjivo vrijedi i za kulture, jezike koji te kulture reprezentiraju i narode koji se na osnovi tih jezika konstituiraju. Međukulturna politika književnosti istinski ne smije izgubiti iz vida raskorak između teorije i životne prakse. Ali, od nje možemo zahtijevati da bude tu i da analitički komentira događaje kojima je svjedokom. (Sveske 2011: 161). Uglavnom, može se reći da je većina rasprava na tragu napora da se iznađu primjerene metode i adekvatni načini književnopovijesnoga proučavanja i studija južnoslavenskih književnosti, sa svim specifičnostima kako ih je prvobitno formulirao Svetozar Petrović, koji neće biti samo u svrhu reprezentacije nacionalne kulture, nego i

na korist boljeg razumijevanja pojedinačnoga opusa ili zajedničkoga književnoga polja, tim više što već iz iskustva znamo da se ono bolje razvija i daje veće prinose ako je premrežavaju različite kulture.

Korak je dalje išao sljedeći blok rasprava *Sarajevskih sveski* koji je slična pitanja postavio pred inozemne slaviste. Urednica tematske cjeline *O studiju južnoslavenskih književnosti* Andrea Lešić pozvala je na suradnju inozemne slaviste koji su više iz svoga iskustva, a manje u teorijskoj perspektivi govorili o potrebi očuvanja što širega obzora studija južnoslavenskih književnosti, jer u suprotnom južnoslavenski studiji će se samodokinuti, kako zbog aktualne krize slavistike tako i zbog atomiziranja, da ne kažemo balkanizacije, u smislu izvornoga značenja pojma – pretjerane parcelizacije. Bez obzira na disonantne glasove, pa i unutar njezina dijaloga sa Zoranom Milutinovićem, posebno s obzirom na važnost konteksta nacionalne književnosti, jedno od rješenja nalazimo u svjedočenju mladoga belgijskoga slavista S. Vervaeta o nastavi na kolegiju Vladimira Bitija *Reprezentacija provincije u južnoslavenskim književnostima* na bečkom sveučilištu, prema kojemu nije u pitanju nepotrebno gomilanje enciklopedijskoga znanja o jednom književnom periodu, već problemski, ili ako hoćete tematski, pristup književnosti: studenti ne proučavaju samo jednu, nacionalnu književnost (hrvatsku, bošnjačku, srpsku, crnogorsku...) nego uče poredbeno razmišljati o jednom fenomenu koji je svojstven svim tim (i ne samo tim) književnostima. (Sveske 2011(2): 218). Ne bi li iskustva, organizacija studija i problemsko-poredbeni pristupi na stranim katedrama mogli pripomoći da i domaći studiji južnoslavenskih književnosti, makar samo oni koji nisu ili ne mogu biti isključivo nacionalni, postanu sadržajno bogatiji i obuhvatni, da ne kažemo cjelovitiji?

Ne na kraju, moram još spomenuti novopokrenutu kolekciju *Veze*, beogradskoga najuglednijeg izdavača knjiga iz književnosti i znanosti o književnosti *Službeni glasnik*, vrsnoga urednika Gojka Tešića i Vlahu Bogišića, koja je otvorena mojim *Međuknjiževnim tumačenjima*, zapravo izmijenjenim i proširenim izdanjem zagrebačke knjige *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, a utemeljena knjigama bivšeg vrsnog sarajevskog povjesničara književnosti Staniše Tutnjevića, hrvatskoga književnog kritičara Igora Mandića te beogradskog profesora za slovensku i noviju hrvatsku književnost Tihomira Brajovića (naslovi u popisu literature). Nadajmo se da nove kadrovske kombinacije u tom uglednom izdavaču neće biblioteci naštetiti, budući da smo u osobi bivšega glavnog i odgovornog urednika Slobodana Gavrilovića imali nedvojbenu podršku.

Zaključno, prije nego li se svatko od nas na svoj način upusti u možebitno pročitavanje navedene literature te je pokušao sistematizirati, uočiti ćemo da su kao i ranije u projektu o komparativnom proučavanju jugoslavenskih/južnoslavenskih književnosti prisutne dvije tendencije, dva tipa interesa unutar interkulturnoga pristupa južnoslavenskim književnostima: teorijsko-metodološki, kojim se pokušavaju otvoriti nove mogućnosti književne povijesti na južnoslavenskom području skoro beznadno zavisne od nacionalne ideologije i nacionalne književne povijesti; zatim, analitičko-interpretativni, unutar kojega se kadšto i nesvjesno prekoračuju granice nacionalnih književnosti, pa i književnosti južnoslavenske međuknjiževne zajednice u korist slavenskih ili balkanskih književnosti, odnosno konteksta povijesti srednje i jugoistočne Europe.

U nekim inicijativama osjeća se zavisnost od konteksta jugoslavenske povijesti, a u drugima se opet on intencijski zamjenjuje južnoslavističkim kontekstom, iako se često radi tek o onom najproblematičnijem, bosansko-hrvatsko-srpskom ili srednjojužnoslavenskom, za koje još nismo našli zajednički nazivnik, pa se strani slavisti kojekako snalaze (jer njima nije dano na sve gledati iz neke „naše“ sužene nacionalne kulture). Pokazalo se da svi dosadašnji pokušaji usuglašavanja rješenja po nacionalnim ili filološkim načelima imaju nedostataka, jer najmanje jedinice studija na stranim sveučilištima znaju biti veće i od južnoslavenske filologije i od studija balkanske ili jugoistočnoeuropske povijesti, dok se nacionalne strategije reprezentacije svoje kulture kreću unutar okvira nacionalne povijesti ili jezika, sve i kada im teško nalaze pouzdane granice. Na neki način, pokazuje se da bi veća usuglašenost domaćih studija južnoslavenskih jezika i književnosti s inozemnima – osobito kad su i međusobno, čini se, bespovratno postali studiji drugoga/stranoga jezika – odnosno da bi naročita interkulturalna slavistička perspektiva u proučavanju južnoslavenskih kultura mogla biti zajednička osnova domaće i inozemne slavistike, sve i ako je ona još uvijek u krizi. Za ostale prigode ostaju stare i nove metode komparativne književnosti, ako već i nju nisu ugrozili razni suvremeni ili popularni studiji kulture, pa se i u tom slučaju međukulturalna orijentacija javlja kao spasonosna. Ona lako izlazi na kraj sa sve potrebitijom znanstvenom interdisciplinarnosti, kao i s mogućim sakralnim inter-konfesionalnim horizontom, u dubini kojega se možda nazire ono zajedničko, *božje*. Bez obzira što ćemo možda do njega doći pojedinačnim, pa i različitim vjеровanjima ili idejnim, dakle i metodološkim, uvjerenjima.

Ili, kako je „interkulturalne sadržine bosanskohercegovačke književne tradicije“ u svjetlu postmoderne vidio kolega Enver Kazaz, naime na način da one mogu vrijediti za cijelu južnoslavensku međuknjiževnu zajednicu, barem na onaj njezin književno-komunikacijski prostor koji im hoćeš-nećeš omogućava međusobna razumljivost jezika u visokom stupnju. Prema njegovu uvjerenju nacionalne su se kulture povukle pred „hibridnim poetičkim jedinstvom“, odnosno pred „izrazito

individualiziranim autorskim poetičkim koncepcijama“ koje dijakronijski gledano „diskutiraju sa različitim, ne samo domaćim tradicijama“, a u sinkronijskom smislu tvore postutopijski interkulturalni prostor „potpuno suprotan težnjama etnonacionalističkih ideologija da u formama etnokulture ostvare proces getoizacije“. (Sveske 2011: 176).

U jednu riječ, novi prilozi regionalno-poredbenom i interkulturalnom proučavanju južnoslavenskih književnosti, malobrojni uspjesi u nastavi književnosti, kao i omogućavanje književno-interkulturalnoga usmjerenja na diplomskom studiju južne slavistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, ogledni primjeri postjugoslavenske međuknjiževne kritike, poput one Teofila Pančića, esejistike Miljenka Jergovića ili nove kritike Borisa Postnikova, ustanovljene nagrade za roman i pjesništvo za područje četiriju država, daju nam za pravo ako iznova pozivamo da studij književnosti „u našem slučaju“ vratimo jezicima/jeziku koji ju je proizveo, odnosno kojemu pronose slavu u sva četiri imena. Onako kako ga je proslavio domaći i svjetski interkulturalni pisac Ivo Andrić, pa ga zato valjda sa sve četiri strane (svijeta) i baštinimo. Odnosno, barem srednjejužnoslavenskom policentričnom, interkulturalnom jeziku pridružimo najbolje nacionalne i interkulturalne pisce, one koji prekoračuju granice svoje kulture, dakle pored pojedinačnih studija južnoslavenskih nacionalnih jezika i književnosti *omogućimo i alternativne studije, međuknjiževnu kritiku i interkulturalnu povijest književnosti*, kojima će predmet interesa biti razumijevanje nikada dosegnute cjeline smisla pojedinoga „književnoga komunikata“, opusa ili žanra, i toliko još toga drugoga; ako smo već odustali od problematične slavenske, pa i opterećene južnoslavenske sudbine, odnosno od kompleksne slavističke ili cjelovite južnoslavističke prakse.

Literatura (popis izdanja s novim važnijim priložima o poredbenom i interkulturalnom proučavanju južnoslavenskih književnosti)

Brajović, Tihomir. *Komparativni identiteti*. Srpska književnost između evropskog i južnoslavenskog konteksta. Beograd: Službeni glasnik, 2012.

Drugo slovensko-hrvaško slavistično srečanje/Drugi hrvatsko-slovenski slavistički skup. Ur. Vesna Požgaj Hadži. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta, 2003.

Četrto slovensko hrvaško slavistično srečanje/Četvrti hrvatsko-slovenski slavistički skup. Ur. Miran Hladnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.

Ivo Andrić: Graz – Österreich – Europa/Ivo Andrić – Grac – Austrija – Evropa. Ur. Branko Tošović, Graz. Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, 2009.

- Filološke studije*, 6/2008. vol.1-2, Zagreb: FF Press, 2011. http://philologicalstudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=136&Itemid=58
- Geschichte (ge-) brauchen. Literatur und Geschichtskultur im Staatssozialismus: Jugoslavien un Bulgarien*, Zbornik radova sa simpozija u Witenbergu. Ur. A. Richter/B. Beyer. Berlin: Frank&Timme, 2006.
- Darstellung der Liebe in bosnischer, kroatischer und serbischer Literatur. Von der Renaissance ins 21. Jahrhundert / Prikazi ljubavi u bosanskoj, hrvatskoj i srpskoj književnosti. Od renesanse do danas*. Ur. Robert Hodel. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007.
- Desničini susreti 2005.-2006*. Zbornik radova. Ur. Drago Roksandić – Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet – Plejada, 2010.
- Intelektualac danas*. Zbornik radova s Desničinih susreta 2013. Ur. Drago Roksandić – Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Plejada, 2014.
- Interkulturno-poredbeno izučavanje književnosti*. Tema broja. *Sarajevske sveske*, 32-33/77-200. Ur. Velimir Visković i Vojka Smiljanić-Đikić. Sarajevo-Ljubljana: Mediacentar Sarajevo – Beletrina – Accademic Press, 2011. <http://hr.scribd.com/doc/93120285/70106619-Sarajevske-Sveske-32-33-Small-1>
- Kovač, Zvonko. *Međuknjiževne rasprave – Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Mandić, Igor. *Kaj ste pisali, bre? Šta ste napisali, bre?* Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU – Intercultural dialogue as the fundamental value of the EU*. Ur. Vesna Mikolič – Krištof Jacek Kozak. Koper: Založba Annales, 2008.
- Međunarodni naučni skup – Književno djelo Meše Selimovića*. Ur. Zdenko Lešić – Juraj Martinović. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2010.
- Međunarodni naučni skup – Ivo Andrić – 50 godina kasnije*. Sarajevo, 21. novembra 2011. Ur. Zdenko Lešić – Ferida Duraković. Sarajevo: Akademija nauka Bosne i Hercegovine, 2012.
- Narativi ljubavi i prijateljstva u Selimovićevim prozama*. Meša Selimović – dijalog s vremenom na razmeđu svjetova. Ur. Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas. Sarajevo: Šahinpašić, 2011.
- Obzorja jezika / Obnebjja jezika*. Poezija Tomaža Šalamuna. Ur. Zvonko Kovač, Krištof Jacek Kozak, Barbara Pregelj. Zagreb: FF-press, 2014.
- O studiju južnoslavenskih književnosti*. Tematski blok. *Sarajevske sveske*, 35-36/189-230. Ur. Velimir Visković i Vojka Smiljanić-Đikić. Sarajevo-

- Ljubljana: Mediacentar Sarajevo – Beletrina – Accademic Press, 2011.(2).
<http://hr.scribd.com/doc/77229492/Sarajevske-sveske-broj-35-36-2011>
- Południowosłowiańskie sąsiedztwo*, Slawistyka i komparatystyka dzisiaj. Ur. Bogusław Zieliński i Ewa Szperlik. Poznanj: Wydawnictwo naukowe, 2012.
- Preseganje meje*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 17. Ur. Miran Hladnik. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2006.
- Prikazivanje rata – viđenja ratova u hrvatskom i srpskom novopovijesnom romanu*, Vom Umgang mit Geschehene. Ur. Gerhard Ressel, Svetlana Ressel. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011.
- Prvo slovensko-hrvaško slavistično srečanje/Prvi hrvatsko-slovenski slavistički skup*. Ur. Vesna Požgaj Hadži. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001.
- Referati na makedonskite slavisti za XIV-ot međunaroden slavistički kongres vo Ohrid*, 10.-16. rujna 2008. Ur. M. Đurčinov, Z. Topolinska, K. Čulavkova, T. Stamatovski, D. Ristevski. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnosti, 2008.
- Swoje i cudze*, Kategorije przestrzeni w literaturach i kulturach słowiańskich. Tom 3: Słowiańszczyzna Południowa. Ur. Bogusław Zieliński. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2005.
- Svoj i tuđ – Slika drugog u balkanskim i srednjoevropskim književnostima*. Ur. Miodrag Maticki. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2006.
- Treći hrvatsko-slovenski slavistički skup/Tretje hrvaško-slovensko slavistično srečanje*. Ur. Anita Peti-Stantić. Zagreb: FF press, 2009.
- Tutnjević, Staniša. *Razmeđa književnih tokova na Slovenskom Jugu*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Въпреки различията: интеркултурни диалози на Балканите*. (Văpreki različijata: interkulturni dialozi na Balkanite). Ur. Aretov Nikolay. Sofija: Akademično izdatelstvo Prof. Marin Drinov, 2008.